

Rikkaat rikastuivat – Entä köyhät?

Veli-Matti Törmälehto

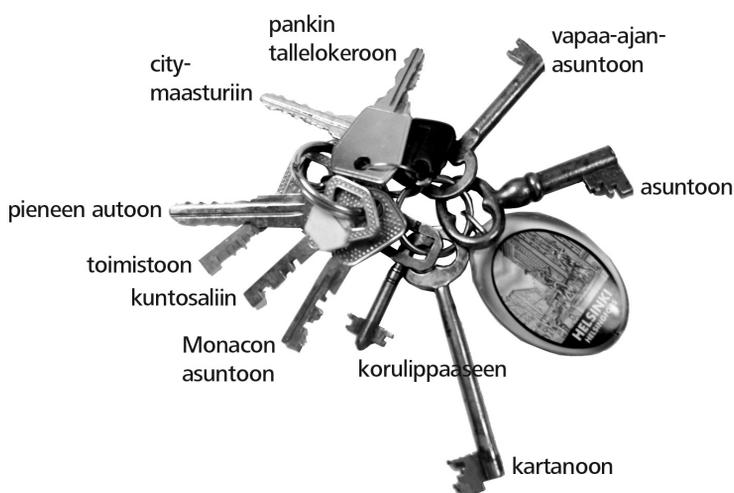
Tuloerojen kasvun kiistattomin piirre on kaikkein suurituloisimman väestön tulo-osuuden kasvu. Yli puolet heidän bruttotuloistaan oli omaisuus- ja optiotuloja vuonna 2002.

TOIMEENTULOEROJEN KASVU 1990-luvun jälkipuoliskolla näkyi erityisesti tulojakauman yläpäässä. Ylimmän tulokymmenyksen reaalitytulo oli kolmanneksen korkeampi vuonna 2003 kuin vuonna 1990, uusin tulojaon ennakkotilasto kertoo. Pienituloisimman kymmenyksen tulotaso oli noussut samalla ajanjaksolla noin kuusi prosenttia. Suurituloiset ovat siis hyötynneet talouskasvusta selvästi muita väestöryhmiä enemmän.

Suurituloisilla tarkoitetaan tulonjakotilastoissa usein ylimpään tulokymmenyksen kuuluvia henkilöitä. Tämän määritelmän mukaan suurituloisia kansalaisia on Suomessa noin puoli miljoonaa. Tässä artikkelissa ylin kymmenys jaetaan vielä kymmenyksiin. Tarkastelun kohteena on ylin sadasosa eli noin 50 000 kansalaista toimeentulojakauman huipulta.

Näin tehden paljastuu, että ylimmän tulokymmenyksen tulo-osuuden nousu selittyy pitkälti ylimmän prosenttien tulo-osuuden kasvulla. Itse asiassa merkittävä osa tulonlisäyksestä on kohdistunut ylimpään promilleen eli suurituloisimpaan tuhannesosaan väestöstä.

Artikkelin tulokset perustuvat tulonjakotilaston kokonaisaineistoihin (vrt. Ruotsalaisen artikkelin), joista ensimmäinen on vuodelta 1995 ja viimeisin vuodelta 2003¹. Ne vahvistavat otospohjaisiin tulonjakotilastoihin ja kulutustutkimuksiin perustuvia tutkimustuloksia ylimpien tulonsaajaryhmien tulo-osuuksista (Riihelä ym. 2005). Otospohjaiset tulonjakotilastot ja kulutustutkimukset mahdollistavat huomattavasti pidemmän ajanjakson tarkastelun kuin kokonaisaineisto. Niiden tuloksiin sisältyy kuitenkin otannasta aiheutuvaa epävarmuutta, joka kokonaisaineistoa käyttämällä vältetään.

¹ Kaikki vuotta 2003 koskevat tiedot ovat tässä ennakkotietoja.

Miten ylimpään prosenttiin päädytään?

Suurituloisimpaan sadasosaan kuuluu noin 50 000 suomalaista. Vuonna 2003 tämän klubin jäsenyyden ehtona yhden hengen kotitalouksille oli 56 470 euron vuositulot. Kymmenen vuotta sitten rajana oli 38 450 euroa vuodessa, elinkustannusten nousu huomioiden.

Kansalaiset on tässä laitettu järjestykseen tulojen mukaan tulonjakotutkimuksen standardimenetelmien mukaisesti. Tämä tarkoittaa, että tulonjakotilaston antama järjestysnumero yksilölle määräytyy eri tavalla kuin verotilastoissa tai tiedotusvälineiden top 1000 -listalla. Syyt ovat laajempi tulokäsite, nettotulot eli välittömien verojen vähentäminen ja talouden muiden jäsenten tulojen huomioiminen.

Ennen kuin voi sijoittaa itsensä tulojakaumaan, on siis huomioitava, että kyse on verojen jälkeisistä tuloista eli käytettävissä olevista rahatuloista². Jos samassa asunnossa asuu muita ihmisiä, myös heidän nettotulonsa lasketaan mukaan. Talouksien koerot ja yhteiskulutuksesta koituvat hyödyt otetaan huomioon jakamalla talouden tulot niin sanotuilla kulutusyksiköillä.

Tässä artikkelissa käytetty OECD:n muunnettu kulutusyksikköasteikko olettaa, että talouden ensimmäinen aikuinen saa painon 1, muut aikuiset painon 0,5 ja alle 14-vuotiaat lapset painon 0,3. Kahden aikuisen ja kahden lapsen perhe tarvitsisi si-

ten $(1 + 0,5 + 0,3 + 0,3) \cdot 56\,470 = 118\,590$ euroa nettotuloja vuodessa, jotta paikka suurituloisimmassa sadasosassa varmistuisi. Yhdelle hengelle raja on siis 56 470 euroa. Jos yhteiskulutushyötyjä ei olisi, saisivat kaikki jäsenet painon 1 ja tulot jaettaisiin talouden jäsenten määrällä.

Suurituloiset henkilöt nostavat toimeentulojakaumassa ylöspäin myös puolisonsa ja lapsensa, joiden järjestysnumero voisi omien tulojen perusteella olla paljon alhaisempi. Vastaavasti järjestysnumero laskee, jos kohtuullisen suuret henkilökohtaiset tulot joutuu jakamaan usean ihmisen kesken. On siis kyse yksilöiden toimeentulon tasosta, ei pelkästään tulotasosta.

Ylin prosentti kasvatti eniten tulo-osuuttaan

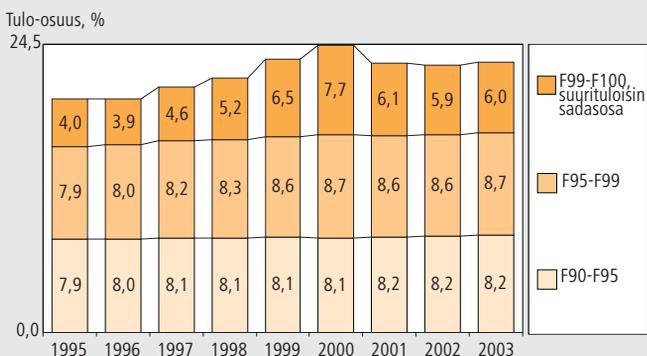
Ylin kymmenesosa väestöstä lisäsi tarkasteluajan jaksolla merkittävästi osuuttaan tuloista. Ylimmän kymmenesosan tulo-osuus oli 19,8 prosenttia vuonna 1995, jolloin tuloerojen kasvu alkoi. Vastaava tulo-osuus oli 24,5 prosenttia vuonna 2000, jolloin koko väestön tuloerot olivat korkeimmillaan. Vuonna 2003 tulo-osuus oli 23 prosenttia.

Tuloerojen kasvun kiistattomin piirre on toimeentulojakauman terävimmän huipun tulo-osuuden nousu. Tämä nähdään, kun tarkastellaan tulo-osuuksia ylimmän kymmenyksen sisällä vuosina 1995–2003.

Kuviossa 1 ylin kymmenesosa väestöstä on jaettu kolmeen osaan: suurituloisimpaan prosenttiin (prosenttipisteiden 99–100 välillä olevat henkilöt, F99–F100), näitä seuraaviin neljään prosenttiin (F95–F99) ja vielä näitä seuraaviin viiteen prosenttiin eli pienituloisempaan puolikkaaseen ylimmästä tulokymmenyksestä (F90–F95).

Ryhmissä on eri määrä henkilöitä. Kuvion sanoma onkin ryhmistä pienimmän ja rikkaimman eli ylimmän prosentin tulo-osuuden kasvu 1990-luvun lopulla. Sen tulo-osuus kasvoi vuoden 1995

Kuvio 1
Tulo-osuudet ylimässä tulokymmenyksessä 1995–2003 (prosenttia käytettävissä olevista rahatuloista).

Lähde: Tilastokeskus, tulonjaon kokonaisaineisto

2 Käytettävissä olevat rahatulot = palkkatulot + yrittäjätulot + omaisuustulot + saadut tulonsiirrot – maksetut tulonsiirrot. Pääomatuloina verotettavat tuloerät ovat omaisuustuloissa ja yrittäjätuloissa. Laskennallisia tuloeria, kuten asuntotuloa, ei ole tuloissa mukana. Käytännön syistä myös korkotulot ja kotitalouksien väliset tulonsiirrot puuttuvat tuloista.

neljästä prosentista 7,7 prosenttiin vuoteen 2000 mennessä. Tämän jälkeen sen osuus on laskenut kuuteen prosenttiin.

Kun koko ylimmän kymmenyksen tulo-osuus kasvoi 4,7 prosenttia vuodesta 1995 vuoteen 2000, oli suurituloisimman sadasosan kasvu 3,7 prosenttia. Muulle ylimmälle kymmenykselle jäi tulo-osuuden kasvusta noin prosenttiyksikön verran. Tämä kasvu meni lähinnä ylintä sadasosaa seuraaville neljälle prosentille. Pienituloisimman puolikkaan tulo-osuus on pysynyt lähes ennallaan.

Tuhannesosa väestöstä sai sadasosan tuloista vuonna 2003

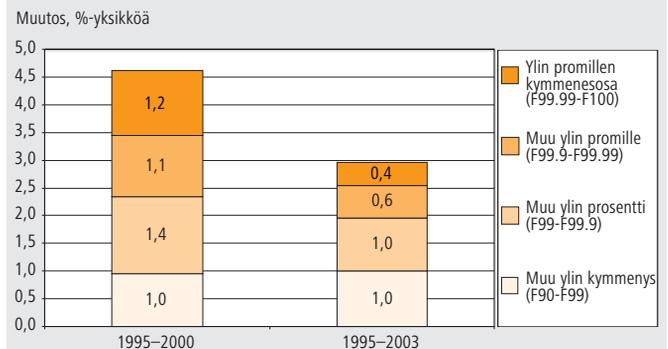
Tulonjakotilaston kokonaisaineisto antaa mahdollisuuden tarkastella tulo-osuuksien muutoksia myös parhaiten toimeentulevan prosentin sisällä. Kuviossa 2 ylin prosentti on jaettu kolmeen ryhmään. Ääripäässä on väestön suurituloisin promillen kymmenesosa, eli noin 500 henkilöä. Toisena ryhmänä on loput ylimmästä promillesta, eli noin 4 500 henkilöä. Kun tuhannesosa väestöstä on erotettu erilleen, jää muuhun ylimpään prosenttiin noin 45 000 henkilöä. Loput ylimmästä kymmenyksestä ovat ryhmässä ”muu ylin kymmenys”, joka kattaa noin 450 000 henkilöä.³

Ensimmäisen palkin pituus kertoo, että ylimmän kymmenyksen tulo-osuus kasvoi 4,7 prosenttiyksikköä vuodesta 1995 vuoteen 2000. Tästä muutoksesta noin puolet selittyi palkin kahdella ylimmäl-

lä osalla eli suurituloisimman promillen tulo-osuuden kasvulla. Aivan huipputuloiset, promillen kymmenesosa, siis noin 500 henkilöä, lisäsivät tulo-osuuttaan 1,2 prosenttiyksikköä ja loput ylimmästä promillesta 1,1 prosenttiyksikköä. Muun ylimmän prosentin osuudeksi jäi siten 1,4 prosenttiyksikköä.

Tuloerojen lievä kaventuminen vuoden 2000 jälkeen paikantuu ylimpään prosenttiin, sillä sen tulo-osuus on alentunut. Kun vertaillaan vuosia 1995 ja 2003, selittää ylin prosentti noin 2 prosenttiyksikköä koko ylimmän kymmenyksen kolmen prosenttiyksikön lisäyksestä. Suurin ero vuosien 2000 ja 1995 väliseen vertailuun on ylimmän promillen tulo-osuuden muutoksessa.

Kuvio 2
Tulo-osuuden muutokset ylimmissä tulokymmenyksessä 1995–2000 ja 1995–2003, prosenttiyksikköä.

Lähde: Tilastokeskus, tulonjaon kokonaisaineisto

Taulukko 1
Ylimmän prosentin tulo rakenne muuhun ylimpään tulokymmenykseen verrattuna (% bruttotuloista).

	Palkat	Optiotulot	Yrittäjätulot	Osinkotulot	Luovutusvoitot	Vuokratulot	Saadut tulonsiirrot	Yhteensä
Vuonna 1996								
Ylin prosentti: F99-F100	40	0	15	16	10	3	15	100
Muu ylin tulokymmenys: F95-F99	65	0	10	3	2	2	19	100
Muu ylin tulokymmenys: F90-F95	71	0	7	1	1	1	19	100
Vuonna 2002								
Ylin prosentti: F99-F100	29	7	9	34	12	3	6	100
Muu ylin tulokymmenys: F95-F99	67	0	10	8	3	2	11	100
Muu ylin tulokymmenys: F90-F95	75	0	7	3	1	1	12	100

Lähde: Tilastokeskus, tulonjaon kokonaisaineisto

³ Tarkka henkilöiden määrä riippuu luonnollisesti kunkin vuoden väkiluvusta. Esimerkiksi vuonna 2003 ryhmässä ”muu ylin tulokymmenys” oli 464 503 henkilöä ja ylimmissä promillen kymmenesosassa 515 henkilöä.

Ylimmän prosentin tulojen rakenne

Ylin prosentti väestöstä saa suuren osan tuloistaan omaisuus- ja optiotuloina. Muilla hyvin toimeentulevilla palkka- ja yrittäjätulot ovat tärkein tulonlähde. Tämä näkyy taulukosta 1, jossa vertaillaan ylimmän prosentin bruttotulojen rakennetta muihin hyvin toimeentuleviin.

Ylin tulokymmenys on taulukossa jälleen jaettu kolmeen osaan. Palkoista on erotettu realisoituiden työsuhdeoptiot, ja omaisuustulot on pilkottu muutamaamaan pääerään. Taulukon tulonsiirrot ovat lähes täysin eläkkeitä. Luvuista puuttuvat korkotulot, koska niitä ei tulorekistereistä löydy⁴.

Noin 56 prosenttia ylimmän prosentin bruttotuloista oli omaisuus- ja optiotuloja vuonna 2002. Vastaava osuus oli 29 prosenttia vuonna 1996. Optiotulojen osuuden kasvu korvasi osin palkkatulojen osuuden alenemista. Lopuilla yhdeksällä prosentilla suurituloisimmasta väestöosasta tulorakenne ei olennaisesti muuttunut. He saivat molempina vertailuvuosina pääosan tuloistaan palkka- ja yrittäjätulona. Tulonsiirtojen osuus laski koko ylimmässä tulokymmenyksessä.

Merkittävin muutos ylimmän prosentin tulorakenteessa on osinkotulojen osuuden kaksinkertaistuminen vuodesta 1996 vuoteen 2002. Kotitalouksien saamat osinkotulot ovat kasvaneet vuodesta

1995 lähtien, ja kasvu näyttää jatkuvan, vuonna 2004 verouudistuksen siivittämänä.

Osakemarkkinat vaikuttavat tulonjakotilastoissa tuloeroihin myös arvopapereiden luovutusvoittojen ja työsuhdeoptioiden kautta⁵. Osakemarkkinoiden hintakehitys ja vuosituhannen vaihteen pörssikupla kanavoitui kotitalouksien tuloiksi näiden tuloerien kautta.

Luovutusvoitoista merkittävä osa on arvopapereiden myynnistä saatuja myyntivoittoja. Taulukossa luovutusvoittojen osuus ylimmän prosentin tuloista on molempina vuosina noin 10 prosenttia, joka on selvästi enemmän kuin muualla ylimmässä tulokymmenyksessä. Pörssikuplan huipulla vuonna 2000 luovutusvoittojen osuus ylimmän prosentin bruttotuloista oli 30 prosenttia. Samana vuonna työsuhdeoptioiden osuus oli noin kolmetoista prosenttia, kun taas palkkatulojen ja osinkotulojen osuudet olivat selvästi vuotta 2002 alhaisempia.

Realisoituilla työsuhdeoptioilla oli merkitystä vain suurituloisimmassa prosentissa. Optiotulojen merkitys ylimmän prosentin tulorakenteessa on kuitenkin varsin vähäinen. Toisaalta noin 90 prosenttia optiotuloista kohdentui suurituloisimmalle sadasosalle.

Sekä myyntivoittojen että työsuhdeoptioiden määrä on parina viime vuotena alentunut, mutta tuloerot ovat pysyneet tasolla, jolle ne jo 1990-luvun lopulla nousivat. Selityksenä on kotitalouksien saamien osinkotulojen kasvu. Myyntivoittojen taso on edelleen selvästi korkeampi kuin vuonna 1993. Tätä edeltävältä ajalta tilastot eivät ole luovutusvoittojen osalta vertailukelpoisia vuoden 1993 verouudistuksen vuoksi.

Työsuhdeoptioiden vaikutus tuloeroihin

Vuosituhannen vaihteen teknoobumin kupliessa keskustelua herättivät työsuhdeoptiot, joiden nähtiin joskus olevan jopa syynä tuloerojen kasvuun.

Taulukko 2
Käytettävissä olevien tulojen jakautuminen (Gini-kertoimet) ilman optiotuloja ja niiden kanssa. Optioista maksetut verot on huomioitu (nettovaikutus).

Gini-kertoimen taso, %	1998	1999	2000	2001	2002
Käytettävissä olevat rahatulot	25,2	27,0	28,4	27,0	26,8
Käytettävissä olevat rahatulot, optiot poistettu	25,0	26,4	27,8	26,7	26,6
Erotus	0,2	0,6	0,6	0,3	0,2
Gini-kertoimen muutos, %-yksikköä	1998	1999	2000	2001	2002
Käytettävissä olevat rahatulot	..	1,8	1,4	-1,4	-0,2
Käytettävissä olevat rahatulot, optiot poistettu	..	1,4	1,4	-1,1	-0,1
Erotus	..	0,4	0,0	-0,3	-0,1

Lähde: Tilastokeskus, tulonjaon kokonaisaineisto

4 Korkotulot eivät otospohjaisen tulonjakotilaston perusteella juuri vaikuttaneet tuloerojen muutoksiin 1990-luvun lopulla.

5 Kansantalouden tilinpidossa luovutusvoitot ja työsuhdeoptiot eivät ole tuloa kotitalouksille. Ne eivät siis näy esimerkiksi funktionaalisen tulonjaon laskelmissa, jotka perustuvat kansantalouden tilinpidon tietoihin.

Optiovoitot ja -voittajat ovat olleet kaiken kansan nähtävillä verotietojen julkistamisen kautta. Mutta onko tällä tuloerällä vaikutusta virallisen tulonjakotilaston indikaattoreihin? Mitä tuloeroille olisi tapahtunut 1990-luvun lopulla, jos optioita ei laskettaisi tuloihin mukaan?

Huipussaan työsuhdeoptiot olivat vuonna 2000, jolloin noin 3700 henkilöä sai optiotuloja bruttona liki miljardi euroa⁶. Tästä summasta palautui yhteiskunnalle noin 55 prosenttia, koska optioita verotettiin progressiivisesti, palkkatulona. Vuoden 2000 jälkeen työsuhdeoptioista saadut tulot ovat selvästi vähentyneet, mutta saajien määrä on jonkin verran kasvanut.

Taulukossa 2 on käytetty tulonjaon kokonaisuineistoa optioiden tuloero vaikutuksen arvioimiseen yksinkertaisesti siten, että optiotulot on poistettu tuloista. Optioista on poistettu niistä maksetut verot, koska tutkitaan vaikutusta verojen jälkeisten tulojen jakaumaan. Keskimääräisiä tuloeroja mitataan Gini-kertoimella.

Tuloerojen muutosta optiot eivät juuri selitä. Optiotuloilla oli tuloeroihin lähinnä tasovaikutus, voimakkaimmillaan noin puoli prosenttiyksikköä. Ilmiö oli kuitenkin syystä merkittävä. Vaikka vaikutus esimerkiksi Gini-kertoimen tasoon oli vain 0,6 prosenttiyksikköä vuonna 2000, tämän vaikutuksen sai aikaan hyvin pieni joukko, noin 3 700 henkilöä.

Tuloerojen muutokseen työsuhdeoptiot vaikuttivat vuosina 1999 ja 2001. Näinä vuosina optioiden kokonaismäärä ja osuus tuloista muuttui. Gini-kertoimeen optiot vaikuttivat tulo-osuuden muutoksen kautta, koska lähes jokaisena vuotena optiotulot olivat miltei täysin keskittyneet tulojakauman yläpäähän⁷.

Työsuhdeoptiot ovat tulonjakotilastossa palkkatuloa eivätkä omaisuustuloa, vaikka niistä syntyvä tulo perustuu osakemarkkinoiden hintakehitykseen. Myyntivoittojen vaikutus tuloeroihin oli työ-

suhdeoptioita selvästi suurempi sekä huomattavasti suuremman bruttoarvon että lievemmän vero-kohtelun vuoksi.

Verotus tasaa tuloeroja aiempaa vähemmän

Tuloerojen muutoksen kokonaisuutta tarkasteltaessa olisi ylimpien tulojen lisäksi huomioitava myös pienituloisimpien tulokehitys. Vaikka ylimmän tulokymmenyksen tulot ovat lähinnä markkinoilta saatavia tuloja, tasapainoinen tarina tuloerojen kasvusta edellyttäisi ammatissa toimimattoman väestön tulojen tarkastelemista. Kotitalouksien tuotannontekijätulojen rakenteen tai laajemmin kansantalouden funktionaalisen tulonjaon muutoksissa on kyse tuloeristä, joita vaille jää suuri osa väestöstä.

Ylimmän prosentin tuloista omaisuustulot joka tapauksessa muodostavat merkittävän osan, joten on luontevaa selittää tulo-osuuden ja tuloerojen kasvua niiden kautta. Omaisuustulojen jakauman taustalla on osittain varallisuuden jakautuminen. Tulojen hajonnan lisäksi myös varallisuuden jakauma muuttui 1990-luvulla aiempaa epätasaisemmaksi (Säylä 2000, Jäntti 2002).

Erityisesti osinkotulojen kasvu palkkojen ja yrittäjätulojen kustannuksella on herättänyt keskustelua verojärjestelmän merkityksestä tuloerakkeen muutoksessa.

Verotuksen kautta tasataan markkinoilla syntyneitä tuloeroja. Tämä tasaava vaikutus on selvästi vähentynyt 1990-luvulla. Keskimääräisen veroasteen lasku on ollut voimakkainta ylimmässä kymmenyksessä, erityisesti aivan tulojakauman yläpäässä (Riihelä ym. 2005, Suoniemi 2002). Verotuksen progressiivisuutta ovat vähentäneet pääomatuloina verotettavien tuloerien kasvu ja niiden alhaisempi verokanta. Omaisuustuloja verotetaan lähinnä pääomatuloina eli keskimäärin keveämmin kuin ansiotuloverotuksen piirissä olevia tuloja.

Riihelä, Sullström ja Tuomala (2005) näkevät vuoden 1993 verouudistuksen ja eriytetyn tuloverotuksen syynä verotuksen tuloeroja tasaavan vaikutuksen vähenemiselle. Heidän mukaansa nykyinen verojärjestelmä tarjoaa hyvin voittoa tuottavan

6 Optiojärjestelmien piirissä oli samana vuonna noin 45 000 henkilöä.

7 Gini-kertoimen hajotelmassa tulolähteen mukaan Gini-korrelaatio sai vuonna 2000 arvon 0,992 ja optiotulojen Gini-kerroin arvon 0,999. Vaihtelu näissä tunnusluvuissa oli pientä vuosina 1998–2002.

yrittäjien omistajille kannustimen muuntaa tuloja keveämmiin verotetuiksi pääomatuloiksi.

Välittömän verotuksen vaikutusta muuttuneeseen tulonjakoon vuosina 1995–2002 on tutkinut myös Mustonen (2004). Tutkimuksen mukaan verotuksen tulonjakovaikutuksen väheneminen on ollut seurausta tulojakauman muutoksesta ja verasteen alenemisesta. Itse verojärjestelmän progressiivisuus on jopa lisääntynyt, vaikka verotuksen progressiivisuus on alentunut.

Palkkaerot eivät selitä tuloerojen kasvua

Teknologia, tuottavuus, osaaminen ja globalisaatio ovat taajaan käytettyjä iskusanoja, kun pohditaan talouskasvua ja sen hyvinvointivaikutuksia. Kansainvälisessä tulonjakokirjallisuudessa viitataan usein monissa maissa havaittuun palkkaerojen kasvuun, joka on seurausta työvoiman kysynnän muutoksesta korkean taitotason työtehtävien suuntaan (ks. Helpman, 2004). Kysynnän muutosta selittävät tuotantoteknologian muutokset ja maailmantalouden integraatio.

Voidaanko teknologia- ja kauppargumenteilla, teknologisella murroksella ja globalisaatiolla, selittää Suomen kasvaneita tuloeroja? Näin ei suoraan näytä olevan, sillä palkkaerot palkansaajien välillä eivät ole Suomessa merkittävästi muuttuneet. Väestön ylimmän promillen ja prosentin tulo-osuuden kasvun syyt näyttävät löytyvän omaisuustuloista. Suomalaisten yritysten tuotantoteknologialla ja kansainvälisellä menestyksellä toki on vaikutusta siihen, että yritysten kotitalouksille jakamat tulot, erityisesti osinkotulot, ovat kasvaneet tai että osa suomalaisista kotitalouksista on muutoin hyötynyt omistuksistaan suomalaisissa yrityksissä.

Sopeutuminen esimerkiksi ”Kiina-ilmiöön” voi tapahtua myös matalan taitotason työntekijöiden työttömyyden kautta. Tällä olisi tuloerovaikutuksia, vaikka palkansaajien palkkahajonta ei muuttuisi. Kaikkien kotitalouksien väliset palkkaerot esimerkiksi kasvoivat huomattavasti tuottavuutta kohentaneen ”luovan tuhon” seurauksena laman aikana, vaikka palkkatuloerot kokoikäisten palkansaajien välillä eivät olennaisesti muuttuneet. Kotita-

louksien väliset palkkatuloerot eivät ole juuri kaivanneet, vaikka työllisyys kasvoi vauhdilla 1990-luvun lopulla.

Supertähtiteoria

Huipputuloisten tulo-osuuksien kasvu ei ole vain suomalainen ilmiö (Riihelä ym. 2005, Atkinson 2003). Yksi tapa kytkeä erityisosaaminen ja teknologia äärimmäisten tulojen kasvuun on ns. ”supertähtiteoria”, joka perustuu alun perin Sherwin Rosenin artikkeliin ”Economics of Superstars” (1981). Rosen pyrki selittämään, miten pienetkin erot lahjakkuudessa (osaamisessa) voivat generoida suuria eroja ansioissa. Jo neljännesvuosisata sitten hän kirjoitti seuraavasti:

”The phenomenon of Superstars, wherein relatively small numbers of people earn enormous amounts of money and dominate the activities in which they engage, seems to be increasingly important in the modern world.” (Rosen, 1981, 845).

Vaikka supertähtiteoriaa usein on sovellettu viihdetaiteilijoiden ja urheilijoiden suurien tulojen selittämiseen, tuntuvat monet sen osatekijät sopivan myös muihin ammatteihin. Teorian ja sen johdannaisten ensimmäinen kulmakivi on, että lahjakkaat ihmiset ovat työmarkkinoilla epätäydellisiä substituutteja. Toisin sanoen, tuotantotoiminnassa on vaikea korvata erityisen osaavia ihmisiä vähemmän osaavilla ihmisillä. Toinen kulmakivi on teknologia, jonka seurauksena tuotannossa on mahdollista saavuttaa suuria mittakaavaetuja.

Jos tuotettavat tuotteet voidaan tuottaa ja jaela hyvin alhaisin rajakustannuksin, mahdollistuvat suuret mittakaavaedut. Tällaisia tuotteita ovat esimerkiksi sellaiset informaatioteknologian tuotteet, joiden käyttö ei sulje pois toisten yhtäaikaista tuotteen käyttämistä. Esimerkkejä ovat tietokoneen käyttöjärjestelmä tai virustorjuntaohjelmisto. Kun ne on tuotettu, lisäkopioiden tekeminen ja tuotteiden jakelu voi tuottaa hyvin vähän kustannuksia verrattuna itse ohjelman suunnitteluun ja ohjelmoimiseen.

Teorian ja sen johdannaisten mukaan erityisosaajien kysyntä työmarkkinoilla ja teknologian sallimat suurtuotannon edut voivat mahdollistaa

tietyillä toimialoilla työskentelevien erityisosaajien, ”supertähtien”, erityisen suuret tulot. Tulojen hajonta voi olla paljon suurempaa kuin osaamisen tai lahjakkuuden hajonta. Kansainvälisen yrityksen huippuosaaja on näin itse asiassa urheilu- tai viihdemailman tähtiin verrattava supertähti ja tulotaso voi olla sen mukainen.

Supertähtiajattelu tuntuisi olevan yhtenevä monien teknologia- ja kauppaselitysten elementtien kanssa, samoin kuin tiedon erityisominaisuuksia ja teknologista kehitystä painottavien talouden kasvumallien kanssa. Tulonjaossa supertähtiajattelun seurauksena ovat pelkkien palkansaajien palkkaerojen asemesta tietyissä työtehtävissä ja toimialoilla toimivien henkilöiden huomattavasti muita suuremmat tulot.

Pintapuolisesti katsoen supertähtiteoria vaikuttaa houkuttelevalta Suomen tapauksessa, sillä tulo-osuutta on nostanut aivan ääripää tulojakaumasta ja talouden kasvussa teknologisen murroksen vaikutus on ollut huomattava. Työtulojen (palkka- ja yrittäjätulojen) asemesta ylimmän prosentin tulo-osuuden kasvun taustalla näyttävät kuitenkin olevan omaisuustulot. Toisaalta omaisuustulojen ja työtulojen raja on jossain määrin häilyvä. Esimerkiksi yrittäjä voi ottaa tulonsa osinkoina tai myydä yrityksen ja saada korvauksen riskinotolleen myös myyntivoitoina.

Mutta kaikkihan saivat lisää kakkua?

Edellä tuloeroja on tarkasteltu tulo-osuuksien avulla, joten kyse on suhteellisista tuloeroista. Kakkua jaettaessa on pidettävä mielessä, että talouskasvun myötä tulojakauman kaikki kohdat saivat absoluuttisesti suuremman viipaleen vuonna 2003 kuin vuonna 1995.

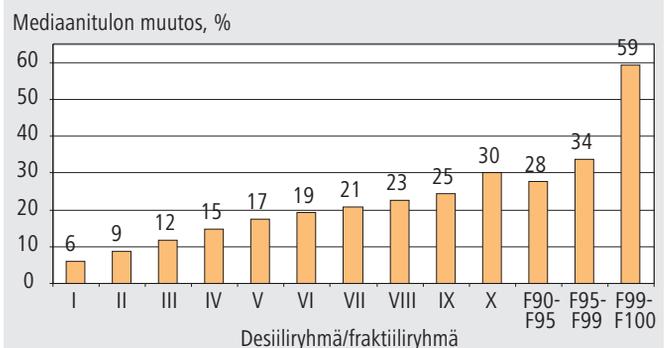
Kuviossa 3 on esitetty reaaliisten mediaanitulojen muutokset vuodesta 1995 vuoteen 2003 koko tulojakauman eri kymmenyksissä. Ylin tulokymmenyksen on lisäksi jälleen pilkottu pienempiin osiin. Reaalitulot ovat kasvaneet jokaisessa tulojakauman kohdassa, sitä enemmän mitä ylemmäs mennään. Tämä kertoo tietysti suhteellisten tuloerojen kasvusta. Kun suhteelliset tuloerot kasvavat, myös absoluuttiset tuloerot kasvavat.

Tiedämme, että alimman kymmenyksen tulo-osuus aleni 4,5 prosentista 3,8 prosenttiin vuodesta 1995 vuoteen 2003. Ryhmän tulojen keskiarvo oli kuitenkin reaalisesti viisi prosenttia korkeampi vuonna 2003. Koko väestön keskitulo nousi ajanjaksolla yli viidenneksellä. Onko tulotason nousu ollut niin suurta, että se jollakin tavalla kompensoisi pienituloisimpien alentuneita tulo-osuuksia?

Yksi tapa arvioida tulojakaumia siten, että myös tulotason nousu otetaan huomioon, on yksinkertaisesti kertoa tulo-osuudet jakauman keskitulolla. Tuloksena on niin sanottu yleistetty Lorenz-käyrä (Shorrocks, 1983), joka huomioi sekä suhteelliset tuloerot tulo-osuuksien kautta että tulotason nousun keskimääräisten tulojen kautta⁸. Voimme jopa puhua hyvinvointivertailuista, jos uskomme, että yhteiskunnan hyvinvointi on sen jäsenten tuloista saamien hyötyjen funktio.

Kuviossa 4 ovat vuosien 1995, 2000 ja 2003 yleistetyt Lorenz-käyrät tulonjakotilaston kokonaisaineistoista laskettuna⁹. Vaaka-akselilla etenee kumulatiivinen väestöosuus, kuten tavanomaisessa Lorenz-käyrässä. Pystyakselilla on kumulatiivinen tulo-osuus kerrottuna jakauman keskiarvotulolla.

Kuvio 3
Reaalitulojen muutos tulokymmenyksittäin ja ylimmissä tulokymmenyksessä vuodesta 1995 vuoteen 2003.

Lähde: Tilastokeskus, tulonjaon kokonaisaineisto

8 Lorenz-käyrä kuvaa suhteellisia tuloeroja. Pystyakselilla tavanomaisessa Lorenz-käyrässä on kumulatiivinen tulo-osuus ja vaaka-akselilla kumulatiivinen väestöosuus.

9 Luvut on laskettu prosenttipisteen tarkkuudella.

Koko väestön keskiarvotulo voidaan lukea vaakaa-akselin kohdasta 100, sillä y-akselin piste on silloin sama kuin keskiarvotulo. Jos tarkastelisimme vain tätä yleistetyä Lorenz-käyrää pistettä, ainoastaan keskiarvotulon muutoksella olisi merkitystä yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta. Jos taas katsoisimme käyriä väestöosuuden ollessa vaikkapa yksi tai kaksi prosenttia, tekisimme päätelmiä vain pienituloisimman väestöosan aseman perusteella. Tässä kiinnostuksen kohteena on koko väestön tilanne, jolloin oleellista on, onko jonkin vuoden yleistetty Lorenz-käyrä aina jonkin toisen vuoden yleistetyä Lorenz-käyrää yläpuolella.

Kuviossa 4 vuoden 2000 yleistetty Lorenz-käyrä on aina vuoden 1995 yleistetyä Lorenz-käyrää yläpuolella. Näin on myös jakauman alaosassa, vaikka kuviosta tätä on vaikea erottaa. Vuoden 2000 jakauma siis dominoi vuoden 1995 jakaumaa, kun kakun kasvu eli keskiarvotulon muutos huomioidaan. Vain suhteellisia tuloeroja tarkastelemalla tilanne on päinvastainen: vuoden 1995 tavanomainen Lorenz-käyrä on koko ajan lähempänä diagonaalia eli dominoi vuoden 2000 Lorenz-käyrää.

Vuoden 2003 yleistetty Lorenz-käyrä puolestaan on vuoden 1995 käyrää yläpuolella kaikkialla muualla, paitsi pienituloisimman kahden prosentin kohdalla. Ero on näissä kohdissa hyvin pieni, mutta käyrät joka tapauksessa risteävät.

Tulosta voi tulkita siten, että yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta keskiarvotulon nousu vuosien 1995–2000 välillä olisi riittänyt kompensoimaan suhteellisten tuloerojen kasvun. Vuotta 2003 vuoteen 1995 verrattaessa vastaavaa päätelmää ei tällä laskentatarkkuudella kyetä tekemään.¹⁰

Tulo-osuuksien tai Lorenz-käyrien asemesta informaatio suhteellisista tuloeroista tiivistetään usein yhteen tunnuslukuun. Yleisin on Gini-kerroin, jonka yksi tulkinta on, että se on tasajakoa kuvaavan suoran ja Lorenz-käyrän välinen pinta-ala kerrottuna kahdella. Pienempi pinta-ala eli pienempi Gini-kerroin tarkoittaa tasaisempaa tulojakoa.

Yleistetyä Lorenz-käyrää tapauksessa käyrän alapuolelle jäävä pinta-ala kuvaa yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta parempaa jakaumaa. Tämä pinta-ala on verrannollinen tunnuslukuun (1-Gini-kerroin) kertaa keskiarvotulo (Sen, 1997). Tämä ”Gini-korjattu reaali keskiarvotulo” on kasvanut joka vuosi vuosina 1995–2003.

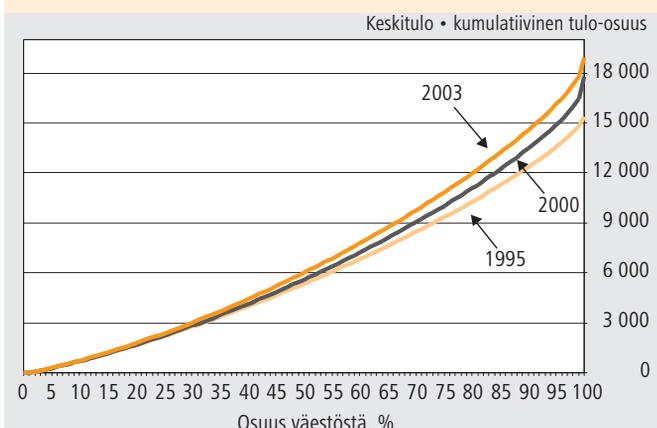
Tulos voidaan tulkita esimerkiksi siten, että suhteellisten tuloerojen kasvun vuoksi hyvinvointi ei ole lisääntynyt samassa suhteessa kuin tulot ovat kasvaneet. Toisaalta talouskasvun vuoksi yhteiskunta voi nykyään kokonaisuutena paremmin kuin kymmenen vuotta sitten, vaikka suhteelliset tuloerot ovat kasvaneet.

Mitä sitten?

Kun verrataan alkutilannetta (1995) ja lopputilannetta (2003), ovat kotitalouksien suhteelliset tuloerot siis kasvaneet. Tuloerojen taso on Suomen lähihistoriaa ajatellen korkea. Kansainvälisessä tarkastelussa Suomi ei ole enää erittäin pienten tuloerojen maa vaan se on lähentynyt Keski-Euroopan maiden tasoa (Tilastokeskus 2004). Vaikka suurituloisempien tulot ovat Suomessa nousseet nopeammin kuin pienituloisten, on kuitenkin reaali-

¹⁰ Jos tulokset laskettaisiin esimerkiksi viiden prosenttipisteen tarkkuudella tai tulokymmenyksittäin, vuoden 2003 yleistetty Lorenz-käyrä dominoisi vuoden 1995 käyrää. Tulokset on laskettu kokonaisaineistosta, joten yleistettyihin Lorenz-käyriin ei sisälly otantavirhettä. Yleistettyjen Lorenz-käyrien erot ovat kuitenkin niin pieniä, että tulokset saattaisivat toisenlaisella kulutusyksikköasteikolla muuttua. Kulutusyksikköjen käyttäminen voi sinällään olla jossain määrin ongelmallista.

Kuvio 4
Yleistetyt Lorenz-käyrät 1995, 2000 ja 2003.

Lähde: Tilastokeskus, tulojen kokonaisaineisto

linen tulotaso myös pienituloisimmassa ryhmässä noussut. Onko tällainen lopputulos hyväksyttävä?

Kyseessä näyttää olevan Pareto-parannus, sillä kaikki ovat saaneet lisää tuloja; toiset vain enemmän kuin toiset¹¹. Pareto-ajattelu kuitenkin olettaa, että yksilöiden tuloista saama hyvinvointi on riippumaton toisten yksilöiden tuloista. Näkemys on ristiriidassa arkiajattelun lisäksi esimerkiksi yleisimmän tulonjakomittarin eli Gini-kertoimen kanssa ja siten edellä käytetyn ”Gini-korjatun reaalisin keskitulon” kanssa. Gini-kerrointa laskettaessa tehdään pareittaisia tulovertailuja ja Gini-kerroin voidaan jopa mieltää tietynlaiseksi suhteellisen deprivaaation mittariksi (Lambert 1993, vrt. Sen 1997).

Tuloerojen kasvu on mahdollista hyväksyä, jos ajatellaan, että tuloerojen kasvu vaikuttaa positiivisesti talouskasvuun ja sen myötä myös pienituloisten tulotaso kohoaa. Ennen pitkää talouskasvun myötä saatavista lisätuloista ”valuu” tuloja myös niille, jotka eivät ole mukana tuotantotoiminnassa. On tietysti syytä kysyä, miten tämä valuminen tapahtuu. Käytännössä mekanismit lienevät pienituloisille kohdentuvien tulonsiirtojen lisääminen ja talouskasvun työllistävä vaikutus.

Toisaalta, filosofi John Rawlsin periaatteita mukaillen voimme kysyä, onko tuloerojen kasvu vaikuttanut myös vähäosaisten parhaaksi. Olisiko vähäosaisten asema nykyistä kehnempi, jos tuloerot eivät olisi kasvaneet? Onko tuloerojen kasvu talouskasvun edellytys? Entä oliko lopputulokseen johtanut prosessi reilu? Oliko kaikilla yhtäläiset mahdollisuudet päästä osalliseksi vaurastumisesta, joka näyttää tapahtuneen omistusten kautta?

Tuloeroista voidaan muodostaa monia näkemyksiä ja perustella niitä eri tavoin. Näkemysten ja perustelujen taustalla ovat erilaiset preferenssit tuloerojen tasaisuuden suhteen. Talouden tehokkuutta painottavat näkevät lopputuloksen absoluuttisten tulotasojen ja niiden muutosten kautta. Suhteellisia eroja ja tulojen jakautumista painottavat voivat pitää tulo-osuuksien sanomaa tärkeämpänä.

11 Pareto-parannukseksi riittää siis sekin, että yksi viidestä miljoonasta saa lisää tuloja ja muut säilyttävät tulotasonsa ennallaan.

12 Ylimmässä kymmenyksessä vastaava summa oli noin 2900 euroa kuukaudessa (vuositulot jaettuna kahdella toista).

Suomessa alimman tulokymmenyksen yhden hengen talous sai vuonna 2003 käyttöönsä keskimäärin noin 8 000 euroa vuodessa¹². Kahdellatoista jaettuna se tekee noin 670 euroa nettotuloja kuukaudessa. Tulo-osuuden ja keskiarvotulon muutoksen lisäksi täytyy tietysti aina miettiä, riittääkö tämä asumiskustannusten, ravinnon ja muiden pakollisten elinkustannusten lisäksi ihmisarvoiseen elämään tämän hetken suomalaisessa yhteiskunnassa.

Jotta tuloerojen kasvulla olisi väliä, on välitettävä suhteellisista tuloeroista. Suhteellisten erojen ja suhteellisten muutosten lisäksi on hyvä muistaa, minkälaisista käytännön summista puhutaan. Pienituloisimman kymmenesosan reaaliset vuositulot kasvoivat kuusi prosenttia eli 450 euroa, ylimmän kymmenyksen kolmekymmentä prosenttia eli 8000 euroa ja sadasosan noin kuusikymmentä prosenttia eli 27 600 euroa vuodesta 1995 vuoteen 2003. □

Kirjoittaja on tutkija Tilastokeskuksen Taloudelliset olot -yksikössä.

Lähteet:

Tulonjakotilasto 2002. Tilastokeskus, Tulot ja kulutus 2004:14.

Tulonjaon ennakkotilasto 2003. Tilastokeskus, Tulot ja kulutus 2004:29.

Atkinson, A.B & W. Salverda (2003): ”Top Incomes in the Netherlands and the United Kingdom over the Twentieth Century” (mimeo), Nuffield College.

Helpman, E. (2004): ”The Mystery of Economic Growth”. Harvard University Press.

Jääntti, M. (2002): ”Trends in the Distribution of Income and Wealth: Finland 1987–1998”. Paper prepared for the 27th General Conference of the International Association of Research in Income and Wealth. (<http://www.ia-riw.org>).

Mustonen, E. (2004): ”Välittömän verotuksen progressiivisuus”. VATT keskustelualoitteita 342.

Lambert, P.J (1993): ”The Distribution and Redistribution of Income: A Mathematical Analysis”. Manchester University Press.

Riihelä, M., Sullström, R. ja Tuomala M. (2005): ”Kuponinleikkaajien paluu: ylimmät tulo-osuudet ja niiden verotus”. Talous ja Yhteiskunta 1/2005.

Rosen, S. (1981): ”The Economics of Superstars”, American Economic Review, 71, (5), 845–58.

Sen, A., Foster, J (1997): ”On Economic Inequality (Expanded edition). Clarendon Press. Oxford.

Shorrocks, A. (1983): ”Ranking Income Distributions”, Economica, 50, 3–17.

Suoniemi, I.: (2002): ”Verotus, tulonjako ja talouden vauhtuminen: eräitä havaintoja Suomen kehityksestä”. Talous ja yhteiskunta 3/2002.

Säylä, M. (2000): ”Kotitalouksien varallisuus 1998”. SVT, Tulot ja kulutus 2000:26. Tilastokeskus.